

کاهش فقر از طریق بسیج اجتماعی و اعطای اعتبارات خرد

(تجربه موفق پروژه بین المللی ترسیب کربن)

علیرضا یاری اردکول^۱

چکیده

دادن وام به افراد نیازمند برای رفع مشکلات آنها و یا کمک به شروع فعالیت و کار، توسط افراد نیکوکار در ایران و جهان سابقه طولانی دارد. انسان از دیر باز با بیابان و پدیده های آن همراه و دست به گریبان بوده است و با دشواری ها و محدودیت های آن همزیستی داشته است. روش های مدید بین بهره برداری های انسان، قدرت تحمل اکوسیستم، تعادل برقرار بوده و پدیده بیابانزایی نمود نداشته است. با پیدایش دوران های خشکی و بروز پدیده های اقلیمی خاص از یکسو و افزایش ناگهانی جمعیت و بهره برداری های آزمندانه و نابخردانه از منابع آب و خاک، پدیده بیابانزایی آغاز گردید و مناطق با ظرفیت های بالای تولید را تحت تاثیر قرار داده است. توانمند سازی افراد محروم اساس کار پروژه می باشد همچنان که اساس کار در روند توسعه انسانی است توسعه انسانی نیز به نوبه خود اساس توسعه پایدار است برای مجریان این پروژه هیچ دستمزدی گرانمایه تر از این نسبت که خود باوری ایجاد شده در مخاطبان پروژه در همگنان آنان در نقاط دیگر کشور نیز تسریعی یابد.

شکل ۱- بسیج جوامع محلی جهت مدیریت پایدار منابع

- کارشناس فنی پروژه ترسیب کربن Email: Yardakoul@yahoo.com

هدف

هدف های مورد نظر در واگذاری اعتبارات خرد را چنین می توان برشمرد: ایجاد فرصتی برای فعال شدن توان کاری فقرا، ایجاد زمینه برای تولید و کسب درآمد پایدار، جلوگیری از غارت کشاورزان و دامداران فقیر روستایی و عشایری توسط رباخواران و سلف خران محصولات کشاورزی و نهایتاً توانمندسازی فقرا بویژه زنان فقیری که از توان کاری برخوردارند، اما از داشتن سرمایه و ابزار کار محرومند.

مقدمه

یکی از ابزارهای توسعه که غالباً برای کاهش فقر، هم از جانب دولت ها و هم توسط سازمان های غیر دولتی مورد استفاده قرار می گیرد بسیج اجتماعی و اعتبارات خرد است که عبارت است از سازماندهی فقیران در گروههایی با عنوان گروه های توسعه روستایی تا بتوانند بصورت پایدار به فعالیتهای تولیدی سود آور بپردازند. اعطای وام های کوچک بدون وثیقه از محل تسهیلات اعتباری مشخص به آنان به منظور راه اندازی فعالیت های درآمدزای پایدار نیز مکمل تشکل افراد مورد نظر تلقی می شود

شکل ۲- تشکیل جلسات ادواری و افزایش سرمایه

بسیج اجتماعی و اعطای اعتبارات خرد اشکال و روش های اجرایی گوناگونی در کشورهای مختلف پیدا کرده است اما با وجود همه گوناگونی ها در شکل و شیوه اجرای ویژگی های زیر در همه آن مشترک است:

- ۱- توجه به اهداف توسعه ای به جای اهداف مبتنی بر خیریه و اعانه
- ۲- تلاش برای توانمند کردن فقیران و ایجاد روحیه مسئولیت پذیر و اعتماد به نفس در آنان
- ۳- اعتماد به فقیران و جوامع محلی در اینکه مصمم و قادر به باز پرداخت اقساط وام خود هستند.
- ۴- ایجاد روحیه تعاون و کار گروهی در آنان.
- ۵- برقراری و حفظ یک سیستم اقتصادی پایدار از طریق مطالبه باز پرداخت وام ها و سود متعلقه که به جدیت وام گیرندگان و رشد کارشان نیز ارتباط مستقیم دارد.
- ۶- توجه خاص به زنان و مردانی که نیازمندند اما در عین حال توان بالقوه کار و تلاش را دارند
- ۷- ایجاد روحیه پس انداز در فقیر
- ۸- ایجاد زمینه برای تحرک اجتماعی و فردی در آنان

شاخص های عمومی اعتبارات خرد

در طرح های توسعه مبتنی بر فقر زدایی، شاخص عمده اجرایی برای کاهش فقر از خانواده های محروم، تقویت همه جانبه ظرفیت زنان و مردان از طریق توانمند کردن آنان است. در این میان تعداد و وسعت پس اندازها و راه اندازی فعالیت های درآمدزا با استفاده از وام های اعطایی اهمیت خاصی دارد.

استراتژی راهبردی پروژه

استراتژی فرا روی پروژه برای تحقق نتیجه مطلوب اجتماعی و برخورداری از امکانات زیست محیطی پایدار در جوامع روستایی و محلی عبارتست از برنامه ریزی و اجرای بسیج اجتماعی و اعطای اعتبارات خرد با فراگیری اقشار خرد با فراگیری اقشار کم درآمد در مناطق منتخب نتایج این پروژه می تواند راه حل سودمندی برای بهره گیری دولت در استراتژی کلی و برنامه ریزی توسعه بدست دهد.

بطور کلی رویکرد پروژه، رویکرد توسعه جوامع محلی از طریق بسیج اجتماعی و اعتبارات خرد با هدف راه اندازی فعالیت های کوچک درآمدزا توسط مخاطبان پروژه بوده است.

بطور خلاصه استراتژی پروژه برای تحقق فقرزدایی در چارچوب توسعه پایدار انسانی بر اهداف زیر دلالت داشته است:

- ۱- تقویت کلی قابلیت‌های زنان و مردان بویژه در گروه‌های توسعه روستائی
- ۲- بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی اعضاء گروه‌های توسعه روستائی
- ۳- بالا بردن سطح آموزش و مهارت
- ۴- اعطای اعتبارات خرد

در پروژه حاضر اعطای وام به مخاطبان پروژه مطابق با روش‌ها و معیارهای معمول در شیوه اعتبارات خرد در دنیا با توجه به شرایط کشور و محل اجرای پروژه صورت گرفته است

اصول اساسی شیوه مزبور عبارتند از:

- ۱- مطالعات پایه منطقه:
- با انجام مطالعات پایه وضعیت مناطق روستاهای تحت پوشش پروژه از نظر وضعیت اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی با مشارکت خود اهالی مورد بررسی قرار گرفت.

شکل ۳- آموزش رئیس و منشی گروه‌های توسعه روستائی

- ۲- تشکیل گروه‌های توسعه روستائی:

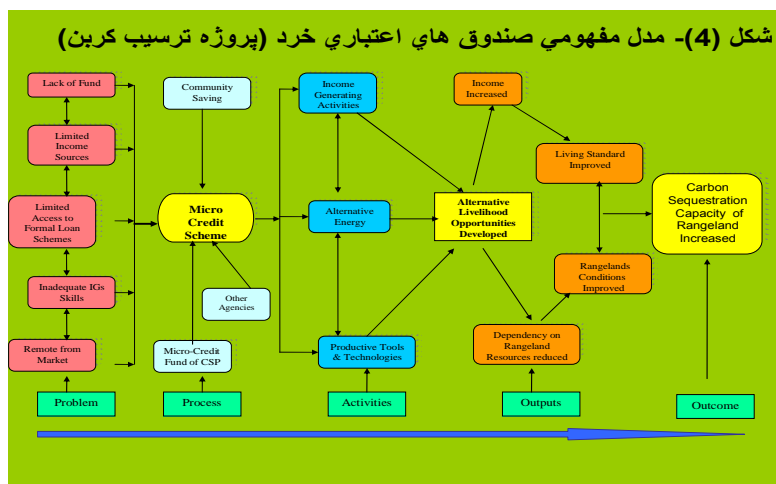
در این مرحله گروه‌های هدف شناسایی شده بصورت گروه‌های توسعه روستائی سازماندهی شدند افراد این گروه آموزش داده شدند تا جلسات ادواری را تشکیل دهند. یک رئیس و منشی از بین خود انتخاب کنند و در مورد مشکلات شخصی و جمعی خود مذاکره و تبادل نظر نمایند. مهمترین اولویت گروه توسعه تقویت روحیه مشارکت و حس

همدلی در بین اعضاء و برگزاری جلسات و افزایش سرمایه می باشد. رئیس و منشی با توافق اعضاء سازمان محلی در نزدیکترین بانک منطقه یک حساب پس انداز باز کرده و پس انداز اعضاء در این حساب نگهداری می شود و جهت ارائه کمک های مالی به اعضاء نیازمند با اولویت فقرا و افراد آموزش دیده براساس قرارداد عمومی امضاء شده توسط حدود ۸۰٪ اعضاء صورت می گیرد.

۳- اعمال سیاست اعتبارات خرد:

اعتبارات تنها برای راه اندازی یا توسعه فعالیتهای درآمدزا داده می شود ولی پس انداز های درون گروهی برای مصارف دیگر قابل استفاده است و وثیقه برای دریافت اعضاء مورد نظر نیاز نمی باشد ولی ضمانت زنجیره ای اعضاء یک سازمان محلی که بصورت قرار داد کتبی است الزامی می باشد. (در صورت عدم پرداخت اقساط گروه توسعه موظف است از محل پس انداز اعضاء و یا به هر صورت دیگر اقساط مزبور را بپردازد.)

گرفتن بهره به منظور پایداری سیستم اعتبارات خرد امری رایج در این سیستم است که این مقدار بهره یا کارمزد (۶٪) بعنوان سرمایه به حساب صندوق گروه توسعه واریز می گردد و مابقی وام دریافتی جهت امر اشتغالزا صرف می شود. نظارت بر نحوه استفاده از اعتبارات دریافتی و اعضاء گروه های توسعه توسط تسهیلاتگران محلی و رئیس و منشی ها و کارشناسان پروژه صورت می گیرد.

نتایج و دستاوردها

نتایج و دستاوردهای حاصل از اجرای طرح را در دو بعد اجتماعی و اقتصادی بطور

خلاصه به شرح ذیل می توان برشمرد:

در مناطق اجرای طرح پروژه زنانی زندگی می کنند که قبل از اجرای طرح بندرت از خانه بیرون می آمدند و در هیچ یک از برنامه های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی خود کوچکترین فعالیتی نداشتند که حتی در آغاز تشکیل گروه و تشریح برنامه های پروژه هیچ گونه اظهار نظری در هیچ زمینه ای نمی کردند ولی اکنون اعضای گروه های توسعه روستایی زنان بصورت فعال در امور اجتماعی و اقتصادی منطقه خود فعالیت می کنند و با تلاش این اعضا بهبود بسیار زیادی در وضعیت شرایط زندگی و رفع مشکلات مزبور پدید آمده است.

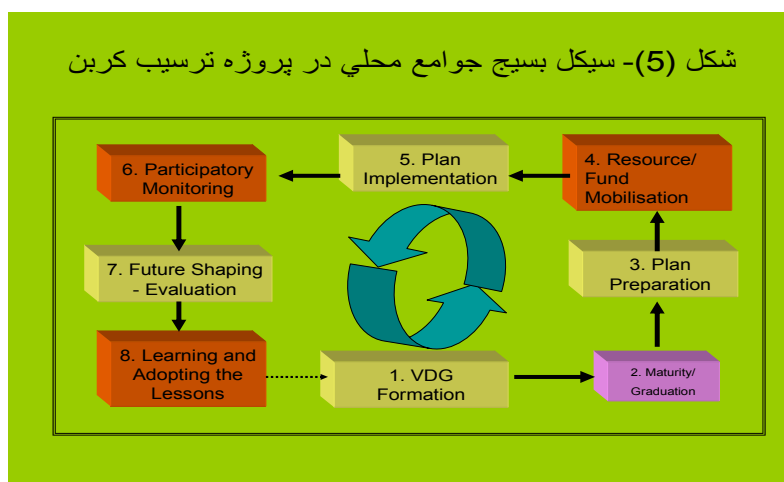
بنابراین طرح مورد نظر با وجود نوپا بودن آن اثرات زیادی در زندگی فردی و اجتماعی اعضای گروه های توسعه روستایی و کل مناطق اجرای طرح داشته است گذشته از ایجاد خودباوری و آموختن روش های مشارکت و همیاری برای رفع مشکلات فردی و اجتماعی که خود از بزرگترین دستاوردهای طرح است خو گرفتن به پس انداز کردن و آگاهی از مزایای آن، آموختن صحبت کردن در جمع و تبادل نظر با دیگران، آشنا شدن با حقوق خود و ... همه از نتایج مثبت طرح بوده است.

مهمترین تأثیر اجرای طرح مورد نظر را در کاهش فقر می توان به شرح زیر برشمرد:

- ۱- ایجاد باور در مخاطبان و توانمند کردن آنان
- ۲- ایجاد باور در مسئولان دولتی و دیگر مردم
- ۳- ایجاد باور در محرومان دیگر
- ۴- تأثیر بر بعضی از عوامل فقر

بدون تردید عواملی چون ازدیاد جمعیت خانواده نداشتن سواد و بطور کلی ناآگاهی از روابط علت و معلولی ایجاد فقر از عوامل مهم زمینه ساز فقر اقتصادی هستند توجه به آموزشهای جانبی پیش بینی شده در اجرای طرح، سطح آگاهی افراد در مورد عوامل مذکور ارتقاء یافته و چون موجی به اعضای خانواده و قوم و همسایگان تسری می یابد و این خود اسباب پیشگیری از فقر را فراهم می آورد.

شکل (5)- سیکل بسیج جوامع محلی در پروژه ترسیب کربن

مشکلات اجرایی

مشکلاتی که پروژه با آن دست به گریبان بوده و بر کیفیت فعالیتهای اجرایی آسیب وارد می کند بطور خلاصه بشرح ذیل می باشد.

۱- عدم آشنائی مردم و برخی از مسئولان با روشهای توسعه مشارکتی و همچنین وجود ذهنیت و سابقه فکر نادرست در مردم محلی نسبت به این نوع کار مشارکتی از جمله مشکلات تسهیلگران بود.

۲- کمبود اعتبارات یا عدم پیش بینی صحیح خطوط بودجه در سند پروژه

۳- تأخیر در پرداخت اقساط بودجه به مجری پروژه

توجه به این نکته ضروری است که در سیستمی که بر پایه اعتماد و اطمینان و مشارکت پایه ریزی شده تعهد انجام هر فعالیت از سوی مردم و گروه حمایت کننده در درجه اول اهمیت است آنچه ما به عنوان آموزشگران طرح به مردم محلی متذکر شده اید حضور به موقع در جلسات دو هفته یکبار پیگیری مستمر و به موقع تصمیمات گروه تحویل به موقع اقساط و بسیاری موارد دیگر است.

نتایج و دستاوردها و درس های آموخته

در روش توسعه مشارکتی مهمترین اصل ایمان و اعتقاد به مردم محلی و باور این نکته است که مردم بسیار بهتر از افراد بیرونی به مشکلات خود واقف اند و اگر زمینه لازم برایشان ایجاد شود می توانند برای مشکلات خود راه حل پیدا کنند.

روش کار اجرای پروژه روش توسعه مشارکتی بوده و از آغاز کار برای تیم اجرایی بسیار مهم بود که مردم تا چه حد این شیوه کار را خواهند پذیرفت و در اجرا مشارکت خواهند کرد. این گونه پروژه ها باید حداقل تا ده سال مورد حمایت باشند چرا که رسیدن به نتایج اجتماعی روندی طولانی مدت را می طلبد. در مجموع نتیجه گرفتیم که حتی در فقیرترین مناطق خشک و نیمه خشک و بیابانی کشورمان می توان مردم را توانمند کرد. زنان محرومی که تا قبل از اجرای پروژه حتی یکبار هم در اجتماع سخن نگفته بودند، اکنون در جلسات گروه های توسعه با هم بحث می کنند و در مورد مسائل و مشکلات فردی و اجتماعی خود تصمیم می گیرند، طرح و پروژه می نویسند و آن را اجرا می کنند.

۱. عمادی، م، عباسی، ا. (۱۳۷۷). دانش بومی و توسعه روستاها، روستاها، روستا و توسعه شماره ۱.
۲. گزارشات سالانه ۲۰۰۳-۲۰۰۴ پروژه ترسیب کربن.
۳. گزارشات سالانه ۲۰۰۴-۲۰۰۵ پروژه ترسیب کربن.
۴. سازمان جهاد کشاورزی استان فارس ۱۳۸۲، دستورالعمل طرح سامان دهی و آموزش زنان تسهیلمگر توسعه روستایی شیراز.
۵. معصومی فر، و. (۱۳۸۴). زنان روستایی و امنیت غذایی. ماهنامه جهاد روستا، شماره ۴۴۳.
۶. موسوی، ف. (۱۳۸۲). توانمندیهای اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی، ماهنامه هدا، شماره ۳۸-۳۹.

۷. The Group Enterprise Resource Book, FAO publication,

Rome. ۱۹۹۵

۸. The Group Promoters Resource Book, FAO, Rome, ۱۹۹۴.

۹. South Asia Poverty Alleviation Program. UNDP, Unops, ۱۹۸۸.